

25.00.36. – геозкология адистиги боюнча техника илимдеринин кандидаты окумуштуу даражасын изденип алуу үчүн Уманова Нургиз Давлетбековнанын “Суусамыр өрөөнүндөгү жайыттардагы “Алтыгана” бадалдарын геозкологиялык баалоо жана алар менен күрөшүү технологиялары” темасы боюнча диссертациялык илимий ишине илимий жетекчиден

ПИКИР

Кыргыз Улуттук Илимдер Академиясынын М. Адышев атындагы геология институтунун аспиранты Уманова Нургиз Давлетбековнанын диссертациялык иши И.Раззаков атындагы КМТУнун Энергетика факультетинин “Техносфералык коопсуздук” кафедрасында аткарылды. 2018 - жылдын декабрь айынан 2021 – жылдын декабрь айына чейин Кыргыз Улуттук Илимдер Академиясынын М. Адышев атындагы геология институтунун аспирантурасында 25.00.36. адистиги боюнча ийгиликтүү окуган. Диссертациялык темасы боюнча 9 илимий макалалары илимий жыйнактарда жарыяланган. Диссертациянын материалдарын апробациялоо менен эл аралык илимий-техникалык конференцияларда жана тегерек столдордо катышкан.

Кыргызстандын ири экономикалык жана социалдык проблемасына бирден бир алып келүүчү жайыттардын деградиясы болуп саналат. Ошондуктан, изденүүчүнүн диссертациялык иши жыл сайын жайылып өсүп бара жаткан алтыгана бадалынын эсебинен Суусамыр өрөөнүнүн жайыттары кыскаруу маселеси боюнча актуалдуу темасына арналган жана чоң көйгөйдү жараткан алтыгана бадалдарын жоготуу методдору жүйөлөнүп берилген. Диссертация боюнча иш процессинде Н.Д. Уманова бардык маалыматтарды чогултулуп жана анализ жүргүзүп, изилдөө иштин бардык этаптарында активдүү катышкан.

Илимий иштин актуалдуулугу. Кыргызстандын улуттук байлыгы болуп жер фондусунун курамына кирген табигый жайыт жерлери эсептелет.

Бирок азыркы учурда көптөгөн жайыттар антропогендик жана техногендик таасирлерден улам деградацияланнууда. Өлкөдө мал-чарбачылыктын өнүгүшүнө байланыштуу табигый жайыттардагы тоют чөптөрдүн азайышы, көп жайлоолордун кароосуз калуусу ар кандай пайдасыз, тоют катары колдонулбаган ар кандай жапайы өсүмдүктөрдүн жайылуусу жайыт жерлердин азайышына түздөн түз таасир берүүдө. Жайыт тоют базасын чыңдоо жана мал-чарбасынын өнүгүүсү баарынан мурда туура, сарамжалдуу колдонуудан жана өндүрүмдүүлүгүн жогорулатуудан көз каранды. Республикада табигый жайытка бай болгон Суусамыр өрөөнү мал-чарбачылыкты өнүктүрүү борборлорунун бири болгодуктан, жай мезгилинде Суусамыр өрөөнүндөгү жайыттар малдар үчүн негизги тоют катары колдонулат. Бирок, көп убакыт жана туура эмес баш аламан малды кармоодо жана жайыттарды туура эмес колдонуунун себебинен, жерлер такыр болууда, алыскы жайыт жерлеринде тоют чөптөр жоголуп, алардын ордуна желбей, зыян келтире турган отоо чөптөр жана уулу өсүмдүктөр каптап, бадалдануусу күчөөдө. Пайдасыз, тоют катары колдонулбаган бадалдардын өсүшү жана көбөйүсү табигый жайыттын өндүрүмдүүлүгүн төмөндөтүп, мал чарбачылыка зыян алып келүүдө, тоют чөптөрүнүн запастарын азайтууда. Пайдасыз, зыян келтире турган, тикенектүү өсүмдүктөр көп орун алып, жана алар малдарга жаракат, оору алып келүүгө шарт түзүүдө. Акыркы жылдары Суусамыр өрөөнүндө жайыт аянттарын алтыгана аттуу жапайы бадалдары каптап, терс көрүнүштөрдү жаратууда. Жайыттын тез кыскарышына жараша, бул бадал менен күрөшүүнүн майнаптуу жолдору менен жайыт жерлерин түп тамырынан бери жакшыртуу эң негизги маселе.

Жактоодо каралып, сунушталуучу негизги жоболор: алтыгана бадалынын пайда болушу, көбөйүшү менен көйгөйлүү маселелердин келип чыгышы, бул көйгөйлүү маселени чечүүдө ыкмаларды изилдөө, тандалган ыкмаларды практикалык жол менен колдонуу, сунуштоо.

Изилдөөдөн алынган илимий жаңылыктын жыйынтыктары.

1. Алтыгана жапайы бадалдарынын көбөйүүсү менен деградацияга учураган жайыт жерлеринин абалына байкоо жүргүзүлүп, ар тараптуу жайыт жерлерине болгон терс таасирлери аныкталды.
2. Алтыгана бадалы канча аянтты ээлеп бара жаткан масштабына арифметикалык жана ArcGIS 10.3. программасы менен эсептөөлөр жүргүзүлдү.
3. Алтыгана бадалдарын жок кылуу үчүн ыкмаларды колдонуу жана ыкмалардын эффективдүүлүгүн изилдөө талаа иштери жасалды.
4. MATLAB программасы аркылуу алтыгана бадалынын жайылуу жана өсүү процессин аныктаган математикалык модель түзүлдү.
5. Жүргүзүлгөн иш-чаралардын жана изилдөөлөрдүн жыйынтыгында жапайы алтыгана бадалын азайтуу жана жок кылуу менен Суусамыр өрөөнүндөгү жайыт жерлеринде баалуу жана тоют чөп өсүмдүктөрүнүн өндүрүмдүүлүгүнүн азайышына жол бербөө максатында илимий изилдөө диссертациялык иши аткарылды.

Илимий изилдөөчүнүн жеке салымы. Изденүүчү аспирантура бөлүмүн окуу мезгилинде диссертациялык илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүдө зарыл болгон бардык иштерин жеке аткарды: Суусамыр өрөөнүндөгү жайыттардагы алтыгана бадалы боюнча алгачкы маалыматтарды топтоо жана системалаштыруу, алынган маалыматтарга жараша илимий талаа иштерине анализ жүргүзүү жана зарыл болгон ыкмалар иштелип, алтыгана бадалын жок кылууда механикалык жана химиялык ыкмаларды колдонуу, бардык эксперименталдык методикалар ийгиликтүү өздөштүрүлүп, колдонулган ыкмалардын тийгизген таасирине байкоо жүргүзүү, ArcGIS 10.3. программасын колдонуу менен Суусамыр өрөөнүндөгү жайыттарды каптаган аянтты аныктоо, аны статистикалык иштеп чыгуу, алтыгана бадалынын өсүшү, жок болуусу, көбөйүшүн аныктоого жана талдоого программалык-математикалык атайын программа иштелип чыгуусу, алынган материалдарды

илимий-техникалык талдоо, аларды интерпретациялоо, натыйжаларын жана изилдөөлөрдүн жыйынтыктарын келтирүү.

Илимий жетекчинин чечими

Нургиз Давлетбековна Уманова “Суусамыр өрөөнүндөгү жайыттардагы “Алтыгана” бадалдарын геоэкологиялык баалоо жана алар менен күрөшүү технологиялары” темасы боюнча диссертациялык илимий ишин өз алдынча изденип изилдеп, өз ишине тиешелүү маселелерин аныктап, жоопкерчиликтүүлүгүн көрсөттү жана коюлган милдеттерди ийгиликтүү аткарды. Диссертациялык ишин изилдөө учурунда өзүн компетенттүү жана кесиптик жөндөмдүү илимий кызматкер катары мүнөздөп, илимий ишин татыктуу ишке ашырган. Н.Д. Уманова техника илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган илимий иши диссертациялык талаптарга жооп берет жана бул адистиги боюнча коргоо үчүн сунуш кылынат. Диссертациялык иш Кыргызстандын жайыттарын жакшыртуу үчүн олуттуу мааниге ээ болгон жана көйгөйлүү маселенин чечилиши катары квалификацияланышы абзел.

Диссертациялык иштин илимий жетекчиси

КР УИАнын корр.-мүчөсү,

т.и.д., профессору

К.А. Кожобаев

*К.А. Кожобаевдин колун
таастык тасмаловду.*

Максамбекова С.

инс. о.к.